

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

İNGİLİS VƏ ALMAN DİLLƏRİ FAKÜLTƏSİ

İNGİLİS DİLİNİN LEKSİKOLOGİYASI KAFEDRASI

Magistratura pilləsi üçün

“FUNKSIONAL ÜSLUBİ VASİTƏLƏRLƏ İNGİLİS DİLİ”

(English Through Functional Styles)

seçmə fənnindən

P R O Q R A M

İstiqamət – “060201- Filologiya”

İxtisas – Dilşünaslıq

Kursun kodu - IPF-B-11

BAKİ – 2025

Tərtib edən:

**ADU-nun ingilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı № 1 kafedrasının
professoru, filologiya elmləri doktoru Nigar Çingiz qızı Vəliyeva**

Redaktor:

filologiya elmləri doktoru, professor S.A.Abdullayev

Rəyçi:

filologiya elmləri doktoru, professor A.Y.Məmmədov

filologiya elmləri doktoru, professor F.F.Cahangirov

ADU-nun Təhsil fakültəsinin Elmi Şurasının

15.11.2023-cü il tarixli iclasında təsdiq olunmuşdur (Protokol № 3)

Üslub – insanın özüdür ...
The Style is the man himself ...
Le style c'est l'homme meme
Georges-Louis Leclerc Buffon

İZAHAT VƏRƏQİ

Fənnin əsas məqsədi:

Azərbaycan Respublikasında müasir ali məktəbin mərhələli təhsilə keçməsi, xüsusilə də magistratura təhsil mərhələsinin ali məktəblərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq edilməsi “Funksional vasitələrlə ingilis dili”nin daha dərinə öyrədilməsi imkanlarını təmin etmişdir. Məhz bu səbəbdəndir ki, “Funksional vasitələrlə ingilis dili”nin proqramını hazırlayarkən biz, german dilçiliyinin lap qədim əlaqələrindən başlayaraq ingilis dilinin tarixinin bütün mərhələlərinin əlaqəli hadisələrinin tam təfərrüatı ilə proqrama daxil etmişik. İngilis dilinin tarixi və müasir inkişafına nəzər salmasaq, dildə baş verən dəyişiklikləri öyrənməsək hal-hazırda müasir ingilis dilində rast gəldiyimiz izah edilməsi mümkün olmayan qaranlıq məqamları, qrammatik, fonetik və leksik qaydaları izah etmək mümkün deyil. Fənnin məqsədi funksional vasitələrlə ingilis dilinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini haqqında nəzəri və sistemləşdirilmiş məlumat verməkdir.

Şübhəsiz ki, “Funksional vasitələrlə ingilis dili”nin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti vardır. O, tələbələrin linqvistik dünyagörüşünün artmasına kömək edir və bütünlükdə dilin inkişaf qanunauyğunluqlarının daha dərinə anlaşılmasına xidmət göstərir.

Təqdim olunan fənnin tədqiqat obyekti ümumi german dövründən bu günədək ingilis dilinin tarixi inkişaf mərhələləri və bugünkü global istifadə səviyyəsindən ibarətdir. Respublikamızda “Funksional vasitələrlə ingilis dili” yalnız Azərbaycan Dillər Universitetinin magistratura pilləsində tədris olunur.

“Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dili” fənninin məqsədi ingilis dilini ixtisas üzrə öyrənən Azərbaycan Dillər Universitetinin Magistratura pilləsinin tələbələri üçün nəzərdə tutulub. Üslubiyyat – dildə üslubun linqvistik tədqiqıdır. Fənnin məqsədi mətnlərin mənasının necə proyeksiya edildiyini, oxucuların necə mənə yaratdığını və oxucuların mətnlərə necə reaksiya verdiyini izah etməkdir. Bu fənn magistrlara ingilis üslubunun əsas aspektlərini mənimsəməyə kömək etmək

üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu, mətnlərin, xüsusən də bədii mətnlərin dilçilik nöqteyi-nəzərindən öyrənilməsi üsullarına dair fənlərarası kursdur. Mətn bu kursun diqqət mərkəzindədir. Ünsiyyətin müəyyənəddici elementlərini əks etdirən ingilis dilini araşdırmaq üçün mətnin necə idarə oluna biləcəyini göstərəcək: danışan / yazıçı, resipiyent (məlumatı alan) (dinləyici / oxucu), mətnin yaranmasına səbəb olan hadisə. Mətnin kontekstlə sıx əlaqədə olduğu görünəcək. Məna heç vaxt mətn və ya oxucu ilə məhdudlaşmır, lakin oxucu mətnlə tanış olduqdan sonra bütün baş verən hadisələri yadda saxlayır. Üslubiyyat müxtəlif yazıçıların mətnyaratma və onu öz məqsədlərinə uyğun ən yaxşı hesab etdikləri şəkildə ifadə etmə prosesində seçdikləri ifadə və üslubi vasitələrini də araşdırır. Nəzəri iş əsasən bədii mətnlərdən həm poetik, həm də nəsr sitatlarına əsaslanacaq. Yuxarıda göstərilən anlayışların işığında tələbələr bədii mətnlərin, şeirlərin, hekayələrin və s.-nin təhlilinə keçəcəkdir.

Proqram auditor saatları, praktik məşğələlər və intensiv müstəqil iş üçün nəzərdə tutulmuşdur. Məşğələlərin məqsədi magistrlara dildə müşahidə olunan ayrı-ayrı dəyişiklikləri sistemləşdirmək və onlar üzərində ümumiləşdirmələr aparmağı öyrətmək, onları dilin ümumi inkişaf qanunauyğunluqları fonunda şərh etməkdən ibarətdir.

Tədris zamanı bu fənnin ilk baxışdan izahı çətin görünən əsas nəzəri problemləri müzakirə olunur. Müxtəlif tarixi mərhələlərdə yazılmış qədim, orta, müasir ingilis dili mətnlərinin təhlili aparılır, ingilis dilinin tarixi inkişaf mərhələlərində baş verən dil hadisələri izah olunur. **Məşğələlərin məqsədi** fənnin əsas müddəalarının başa düşülməsini təmin etməkdir. Magistrlara müstəqil şəkildə dil hadisələri üzərində müşahidə aparmaq və konkret dil materiallarından nəticələr çıxarmaq kimi vərdislər aşılamaqdır.

Bütünlükdə german filologiyasına və ingilis dilinin üslubiyyatının problemlərinə maraq göstərən magistrlar bu fənn üzrə tədqiqat işləri aparmaqla dil tarixinə və spesifik xüsusiyyətlərinə aid məruzələr hazırlayıb müxtəlif konfranslarda elmi məruzələr edə bilər.

“Funksional vasitələrlə ingilis dili” fənninin məqsədi dil sisteminin daxili və xarici faktorlarla şərtlənən fasiləsiz dəyişməsi prosesi kimi ingilis dilinin məruz qaldığı tarixi dəyişikliklərin təsvirindən ibarətdir. Ümumi qanunauyğunluqların təzahür forması kimi ingilis dili sistemində baş verən tarixi dəyişiklik faktları təsvir etmək, belə faktların səciyyəvi xüsusiyyətlərini və meyllərini ingilis dilinin mövcudluğu şərtləri ilə ayrılmaz əlaqədə izah etmək və çoxəsrlik inkişaf

nəticəsində yaranan müasir dil sisteminin başlıca əlamətlərinə tarixi izahat vermək bu fənnin əsas vəzifələrindəndir.

Kursun keçilməsi zamanı tələbə təkcə ingilis dilinin fonetika, qrammatika və leksikası üzrə əsas dəyişikliklər prosesini öyrənməklə kifayətlənmir və müasir dilin məxsusi əlamətlərini tarixi inkişaf nöqteyi-nəzərindən izah etmək vərdişlərinə yiyələnir.

Kursun tədrisi prosesində müasir dilçilik elminin ümumi dilçilik, o cümlədən german dilçiliyi sahəsində əldə etdiyi nailiyyətlərdən istifadə olunur, ayrı-ayrı konkret problemlərin nəzərdən keçirilməsi və şərh zamanı xarici dilçilərin əsərlərindən sitatlar gətirilir.

“Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dili” fənni üzrə proqram 30 saatlıq – 6 kredit dərslərin keçirilməsini nəzərdə tutmaqla, tələbələrin magistr pilləsində dinlədikləri və öyrəndikləri nəzəri kurslardan daha çətin və ətraflı, dil strukturunda incə məqamların müasir metodlar vasitəsi ilə tədrisini həyata keçirilir.

Yüksək ixtisaslı gələcək mütəxəssislərin müstəqil elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərməyə hazırlanması məqsədilə magistrLAR da ingilis dilinin tərkibində baş verən tarixi əvəzlənmələrin, dəyişikliklərin izah olunmasına, bu və ya digər dil hadisəsinin tarixi nöqteyi-nəzərdən şərhinə həsr edilmiş əsərlərə, onların nəzəri və metodoloji müddəalarına tənqidi yanaşma vərdişlərinin formalaşmasına böyük diqqət yetirilir.

MagistrLAR ingilis dilinin müxtəlif funksional vasitələrinin öyrənilməsinin müasir vəziyyəti ilə, dil hadisələrinin diaxronik planda baxılmasının ümumi problemləri və metodikası ilə, müasir ingilis dili ilə qədim və ya orta dövr ingilis dili arasındakı əlaqə və fərqli cəhətlərlə tanış olur.

Dərslərin məqsədi magistrLARa müşahidə olunan ayrı-ayrı dəyişiklikləri sistemləşdirmək və onlar üzərində ümumiləşdirmələr aparmağı öyrətmək, onları dilin ümumi inkişaf qanunauyğunluqları fonunda şərh etmək, fənnin əsas müddəalarının başa düşülməsini təmin etmək, tələbələrin elmi ədəbiyyatdan və müxtəlif tarixi lüğətlərdən istifadə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək, müstəqil şəkildə dil hadisələri üzərində müşahidələr aparmaq və konkret dil materialına dair nəticələr çıxarmaq və bu yolda bilik və bacarıqlar aşılamaqdır. Eləcə də dərslərdə bu fənnin ilk baxışdan izahı daha çətin görünən əsas nəzəri problemləri müzakirə olunur, müxtəlif tarixi mərhələlərdə yazılmış qədim və orta ingilis dili mətnlərinin təhlili aparılır, ingilis dilinin tarixi inkişaf mərhələlərində baş verən dil hadisələri xırdalıqları və incəlikləri ilə izah edilir.

Bütünlükdə german filologiyasına və ingilis dilinin tarixi inkişaf problemlərinə maraq göstərən tələbələr bu fənnin ayrı-ayrı məsələlərin dərinədən öyrənilməsinə davam etdirir. Tələbə Elmi Cəmiyyətinin konfranslarında çıxış etmək üçün elmi məruzələr hazırlayır, fənnin bu və ya digər probleminə dair dissertasiya işi yazırlar.

“Funksional vasitələrlə ingilis dili” fənni üzrə proqramın sonunda məsləhət görülən ədəbiyyatın siyahısı verilmişdir. Vaciblik baxımından daha önəmli ədəbiyyat siyahısını əsas bölgədə, nisbətən az işlənən ədəbiyyat isə əlavə yarımbaşlıqda göstərilmişdir.

Magistr pilləsində təhsilin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq “Funksional vasitələrlə ingilis dili” fənninin daha dərinədən və məqsədyönlü öyrənilməsi nəzərdə tutulur.

Fənnin vəzifələri:

- * dilçiliyin əsas ifadə və üslubi vasitələrini tətbiq edərək müxtəlif bədii mətnləri təhlil etmək;

- * dil resursları və strukturları haqqında anlayışı aydınlaşdırmaq;

- * dilin işlənməsinin daxili qavrayışını formalaşdırmaq və müəyyən şəirlərin, hekayələrin, romanlardan, reklamlardan və pyeslərin şifahi texnikasını təşkil etmək;

- * tədris olunan ingilis dilində mətnin dərinədən başa düşülməsini və içindəki məlumatların bütün həcmnin uğurla deşifrə edilməsini təmin etmək üçün tələbələrin üslub hadisələrini onların real fəaliyyətində təhlil etmək bacarığını inkişaf etdirmək;

- * müxtəlif kommunikativ və nitq vəziyyətlərində xarici dildən istifadə nümunələri ilə bağlı səriştələr sisteminin formalaşdırmaq;

- * səriştələr sistemində mövcud olan və xüsusi məqsədlər üçün xarici dilin öyrənilməsi proqramının bir hissəsi kimi müxtəlif şifahi əsərlərdə təzahür edən dilin obrazlı, ifadəli və ekspressiv imkanlarını öyrətmək;

- * tələbələri üslubiyyatın əsas anlayışları, problemləri və əsas terminologiyası ilə tanış etmək;

- * ingilis dilinin üslubiyyatının aktual məsələlərini müzakirə etmək bacarığını müxtəlif nümunələrdə göstərərək tələbələrdə inkişaf etdirmək;

* tələbələrin idrak fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi və mətnin müstəqil kompleks stilistik təhlili təcrübəsinin formalaşması üçün şərtləri təmin etmək;

* tələbələr Şekspirin sonetlərdən tutmuş müasir roman, hekayə və elmi əsərlərə qədər müxtəlif ədəbi janr və dövrlərə aid mətnlərin təhlili yolu ilə üslubiyyatı (stilistikanı) tanıtmaq;

* tələbələrin dilin struktur vahidləri və nitqdə işləməsi haqqında bilikləri ilə əlaqəli linqvistik və kommunikativ səriştəsini artırmaq;

* xarici dildə nitq mədəniyyətini təkmilləşdirmək və bədii zövqün formalaşmasını stimullaşdırmaq.

Təlimin nəticələri: Tələbənin intizamı mənimsəməsi nəticəsində formalaşan kompetensiyaları. İntizamın mənimsənilməsi nəticəsində aşağıdakı kompetensiyalar formalaşır: tələbə üslubiyyatı və mətnin təfsiri nəzəriyyəsinin əsas müddəalarını bilməlidir; tələbə müxtəlif nitq janrları və fərqli funksional üslubları üzrə seçim etməyi, öyrənilən ingilis dilində orijinal mətnləri təhlil etməyi, əldə edilmiş bilikləri praktikada - tədqiqat işində və digər fəaliyyətlərdə tətbiq etməyi bacarmalıdır; tələbə sərbəst ədəbi ingilis dilini, şifahi və yazılı ünsiyyət sahəsində tədqiqat və praktiki işin əsas metod və üsulları, ingilis və Amerika ədəbiyyatının orijinal əsərlərinin mətnləri ilə işləmək bacarığını bilməlidir.

Mövzular və onların məzmunu

Fənnin mətnlərinin saatlar üzrə bölgüsü

Həftə	Tarix	Məşğələlərin mövzusu	Saatların miqdarı
I		Funksional üslublar vasitəsilə ingilis dili üzrə ümumi qeydlər. Kursun mövzusu, predmeti və vəzifələri. Funksional üslublar vasitəsilə ingilis dilinin öyrənilməsində tətbiq edilən metodlar və mənbələr.	2 saat
II		Sinxroniya və diaxroniya. Dilin inkişafına təsir göstərən amillər. Dil tarixinin dilin daşıyıcıları olan xalqın tarixi ilə əlaqəsi.	2 saat
III		Kursun başqa fənnlərlə və elm sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi. Kurs üzrə müasir elmi ədəbiyyatın tənqidi icmalı.	2 saat
IV		İctimai tərəqqi və dilin inkişafı. Dil, təfəkkür, ünsiyyət.	2 saat
V		Kontekstdə və kontekstdən kənar dil.	2 saat

VI		Müxtəlif mədəniyyətlərin yaxınlaşması yolunda müxtəlif sistemli dillərinin kommunikativ rolu və qarşılıqlı təsiri - mədəniyyətlərarası ünsiyyət.	2 saat
VII		Tərcümə mədəniyyətlərarası ünsiyyət vasitəsi kimi.	2 saat
VIII		Üslubiyyatın əsasları.Dilin “ifadə vasitələri” və “üslubi vasitələri”.	2 saat
IX		Lüğətin üslubi differensiasiyası. Ədəbi dil üslubuna aid olan sözlər. Danışiq dili üslubuna aid olan sözlər.	2 saat
X		Dilin linqvistik ifadə vasitələri.	2 saat
XI		Bədii ədəbiyyat dili. Şeir dili. Poema dili. Drama dili.	2 saat
XII		Publisistik üslub.	2 saat
XIII		Qəzet-jurnal üslubu.	2 saat
XIV		Elmi üslub.	2 saat
XV		Rəsmi-işgüzar üslub.	2 saat

Azərbaycan Dillər Universitetində keçirilən əsas təhsil proqramının strukturunda intizamın yeri: Bu akademik intizam seçmə fənlərə aiddir və magistr pilləsində II-cü kurs, III-cü semestrə mənimsənilir. İntizamı öyrənmək üçün təlim prosesində əldə edilmiş bilik, bacarıq və səriştələr lazımdır. İntizam ingilis dilinin üslubiyyatının əsas problemlərini əhatə edir, linqvistik ifadə vasitələrini, funksional üslublar nəzəriyyəsini təqdim edir, stilistik təhlil və mətnin şərhə bacarıqlarının inkişafına töhfə verir.

Magistrların intizamı mənimsəməsi nəticəsində formalaşan kompetensiyaları. İntizamın mənimsənilməsi nəticəsində aşağıdakı kompetensiyalar formalaşır: tələbə üslubiyyatı və mətnin təfsiri nəzəriyyəsinin əsas müddəalarını bilməlidir; tələbə müxtəlif nitq janrları və fərqli funksional üslubları üzrə seçim etməyi, öyrənilən ingilis dilində orijinal mətnləri təhlil etməyi, əldə edilmiş bilikləri praktikada - tədqiqat işində və digər fəaliyyətlərdə tətbiq etməyi bacarmalıdır; tələbə sərbəst ədəbi ingilis dilini, şifahi və yazılı ünsiyyət sahəsində tədqiqat və praktiki işin əsas metod və üsulları, ingilis və Amerika ədəbiyyatının orijinal əsərlərinin mətnləri ilə işləmək bacarığını bilməlidir.

Proqram aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir: “ilkin bilik səviyyəsi”, “təlimin məqsəd və vəzifələri”; “yekun biliyə nəzarət” və “təvsiyə olunan tədris materialları”. Proqram tələffüz, oxuma, danışma, yazma, dinləmə, lüğət və qrammatikanın ardıcıl öyrənilməsi, situasiya ünsiyyəti bacarıqlarının

mənimsənilməsi, kütləvi informasiya vasitələrinin, yəni medianın dili, müxtəlif funksional üslublara aid mətnlərin xarici dildən Azərbaycan / rus dilinə və Azərbaycan / rus dilindən ingilis dilinə tərcüməsini əhatə edir. Tələbələrin biliyinə yekun nəzarətin meyarları: Yazılı nitq formalarının qiymətləndirilməsi əsasında yekun sıralama.

İntizamın strukturu və məzmunu. “Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dili” fənni üzrə proqram 30 saatlıq – 6 kredit dərslərin keçirilməsini nəzərdə tutmaqla, tələbələrin magistr pilləsində dinlədikləri və öyrəndikləri nəzəri kurslardan daha çətin və ətraflı, dil strukturunda incə məqamların müasir metodlar vasitəsi ilə tədrisini həyata keçirilir. III-cü semestrə intizam imtahanının orta nəzarət forması. Ümumilikdə, intizam üzrə 100 bal ala bilərsiniz, onlardan cari iş 50 balla, yekun nəzarət forması - 50 balla qiymətləndirilir. Dərslərdə iştiraka görə 10 bal. Tapşırıqlara görə - 30 bal. Individual (sərbəst) iş – 10 bal. Qəbul edilən minimum bal 17-dir. Ümumi 50 baldan aşağı – F (qəbul olunmadı, müvəffəqiyyətsiz); 51-60 bal – E (aşağı səviyyədə qənaətbəxş); 61-70 bal - D (qənaətbəxş); 71-80 bal – C (yaxşı); 81-90 bal – B (çox yaxşı); 91-100 bal – A (əla).

“Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dili” yaxşı dil bilikləri olanlar üçün faydalı olacaq. İngilis dilinin ifadə vasitələri və ədəbi dildə istifadə olunan üslub vasitələri yalnız bir sistem kimi dil haqqında, yəni bu dilin fonetik, qrammatik və leksik məlumatları haqqında hərtərəfli bilik əldə edildikdə başa düşülə bilər. Sözsüz ki, tələbə nə qədər müşahidəçi olsa, onun dil vasitələrindən istifadənin unikallığını qiymətləndirməsi bir o qədər asan olar.

Proqramda nəzərdə tutulan məsələlər problematik və yaradıcı səciyyə daşıyır. Bu və ya digər məsələnin şərhinin verilməsində ümumi dilçilik elminin son nailiyyətləri əsas götürülür və müəyyən mənada xüsusi funksional üslublar baxımından da izah olunur.

“Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dili”nin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o tələbələrin linqvistik dünyagörüşünün artmasına kömək edir və bütünlükdə dilin inkişaf qanunauyğunluqlarının daha dərinlən anlaşılmasına xidmət göstərir. İngilis dilində fərdi (müəllif) leksikonun araşdırılması bir neçə cəhətdən əhəmiyyət kəsb edir. Birinci ədəbi dil, danışq dili, jarqon nitq, slenq, publisistika və ümumiyyətlə dil söz ehtiyatının zənginləşməsi imkanlarının müəyyənləşdirilməsi baxımından maraq doğurur. İkincisi dildə obraz yaradan əsas vasitələr bədii ifadə və bədii təsvir vasitələridir. Dil məcaz obrazlı təfəkkürün əsas vasitələrindən biridir. Dilin iki mühüm işarəvilik (nominativ) və kommunikativlik (ünsiyyət) funksiyaları mövcuddur. Bədii dildə sözün məzmunu onun əsas nominativ-əşyavi mənası ilə məhdudlaşmır. Söz nominativ mənasından

başqa bir sıra əlavə mənalarda da işlənir ki, buna məcaz deyilir. Sözün məcazlaşması mətn daxilində digər sözlərlə əlaqəli şəkildə baş verir. Söz o zaman məcazlaşır ki, real varlıqdakı anlayışları obrazlı şəkildə vermək iqtidarına malik olsun. Dilin məcazlar sistemi bədii təsvirin özəyini təşkil edir. Ümumiyyətlə, obrazlılıq dilə xas olan keyfiyyətdir. Buna görə də obrazlılıq bədiilikdən daha geniş anlayışdır. Dil vahidlərinin variantlarının yaranması prosesinin araşdırılması dilin həmin istiqamətdəki qanunauyğunluqlarının tədqiqi zəruridir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müasir ingilis dilinin materialları əsasında mətni anlamada fərdi (müəllif) leksikonun rolu dəqiqləşdirilmiş, invariantlar toplanmış, təsvir edilmiş, lingvistik cəhətdən təhlil edilmişdir. Kursun ayrı-ayrı bölmələrindən, təhlil olunmuş materiallardan ümumi dilçilik, həmçinin mətn dilçilikdə istifadə edilə bilər, çünki dil nəzəriyyəsi, sociolingvistika və lingvopraqmatika nəzəriyyəsinin və mətn dilçiliyinin inkişafı üçün qiymətli və faydalıdır.

NANA texnologiyaların təsiri altında dildə çoxlu sayda leksik vahidlərin invariantları əmələ gəlir. Bundan başqa ictimai-siyasi proseslər də dilə daima təsir edir. Buna görə də dil daima inkişafdadır. Müşahidələrə görə tədris zamanı aydın olur ki, xarici dil öyrənən tələbələrin yeni mətnlərin anlamasında müəyyən çətinlikləri olur. Onlar bəzi leksik vahidlərini düzgün anlayıb tərcümə edə bilmir. Bu cəhətdən hazırda ingilis dilini öyrənən tələbələr üçün həmin tədqiqatın xüsusi praktik əhəmiyyəti vardır.

Kursun mövzuları müvafiq praktik və nəzəri seminarlarda, ümumi dilçiliyin xüsusi kurslarında, germanşünaslıqda, tərcümə nəzəriyyəsində, seçmə fənnlərin hazırlanmasında, tərtibində, azərbaycandilli auditoriyada ingilis dilinin tədrisində, tələbələrlə və dilçi aspirantlarla auditoriyadan kənar təlim prosesində gərəkli material rolunu oynaya bilər.

Funksional üslubi vasitələrlə ingilis dilinin üslubiyyəti kursunun məzmunu:

To do stylistics is to explore language, and, more specifically, to explore creativity in language. Doing stylistics thereby enriches our ways of thinking about language... and exploring language offers a substantial purchase on our understanding of (literary) texts. **Paul Simpson.** (Üslubiyyatla məşğul olmaq - dili öyrənmək deməkdir və, daha konkret desək, dildə yaradıcılığı araşdırmaq. Beləliklə, üslubiyyatın biliyi dil anlayışımızı zənginləşdirir...və dilin tədqiqi (ədəbi) mətnləri başa düşməyimizə görə vacibdir.

KURSUN MƏZMUNU

İlk növbədə, “funksional üslub” və “individual üslub” anlayışlarının nə olduğu barədə aydın təsəvvür əldə etmək lazımdır. Tərtib olunmuş müvafiq proqram “Funksional vasitələrlə ingilis dili” nəzəri kursu ali təhsilin magistr pilləsində təhsil alan II kurs (III semestr) tələbələri üçün nəzərdə tutulur. Həmin kursda tələbələr **aşağıdakı əsas mövzuları**:

I Mövzu. Funksional üslublar vasitəsilə ingilis dili üzrə ümumi qeydlər. Kursun mövzusu, predmeti və vəzifələri. Dilçilikdə “üslub”, “funksional üslub” və “individual (fərdi) üslub”, “bədi üslub” anlayışı, ingilis dilinin leksik ifadə və üslubi vasitələri, nitqin növləri: şifahi və yazılı nitq, leksik mənanın növləri (məntiqi, duyğusal, nominal - formal). Funksional üslublar vasitəsilə ingilis dilinin öyrənilməsində tətbiq edilən metodlar və mənbələr.

Üslub - dil vasitələrindən məqsədyönlü şəkildə istifadə üsuludur. Üslubları öyrənən dilçilik bölməsi üslubiyyat (stilistika) adlanır. Üslublar həm ümumi, ictimai baxımdan, həm də xüsusi, fərdi baxımdan üzünü göstərir. Birinci halda, yəni ümumi, ictimai məzmun daşdıqda funksional üslublar ortaya çıxır. Funksional üslublar milli ictimai təfəkkürün müxtəlif sahələrini əhatə edir, buna görə də bir neçə növə bölünür. Funksional üslublar bütövlükdə ədəbi dili təşkil edir. Fərdi üslub - xüsusi səciyyə daşıyır və əsasən, bir görkəmli şair və ya yazıçıya aid olur. Bədi üslub - milli bədi təfəkkürün ifadəsidir. Obrazlı, emosional nitq formasıdır. Bədi üslub ədəbi dilimizin tərkibində həmişə aparıcı olmuşdur. Funksional imkanlarının genişliyinə görə bədi üsluba ədəbi - bədi dil də deyilir. Bədi üslubun ən vacib şərti və ümumi cəhəti obrazlılıqdır. Bədi üslubun obrazlılığı həm fonetik, həm leksik, həm də qrammatik səviyyədə özünü göstərir.

Dilin lüğət tərkibinin üslubi təsnifatı: ümumi bədi, ümumi danışmaq və mötədil, xüsusi ədəbi lüğət tərkibi (terminlər, poetik və ədəbi sözlər, arxaik sözlər, barbarizmlər və xarici sözlər, neologizmlər – yeni söz və ifadələr); xüsusi danışmaq lüğət tərkibi (slenqlər, professionalizmlər - peşəkarlıqla bağlı sözlər, dialektizmlər, vulgarizmlər, ara sözlər). İlkin lüğət tərkibinin kontekstdə tətbiq edilən mənalardan qarşılıqlı əlaqəsi: metafora, metonimiya, istehza, rişxənd; polisemantik mənaya əsaslanan üslubi vasitələr: züqma (komik effekt yaratmaq üçün istifadə olunan məzmunca bir-birinə uyğun gəlməyən iki sözün (və ya iki cümlənin) birləşməsindən ibarət üslubi fiqur), pan – söz oyunu / kalambur; məntiqi və duyğusal mənalardan qarşılıqlı əlaqəsi: nida sözlər, epitet, oksimoron.

Bir əşyanın və ya dil hadisəsinin müəyyən xüsusiyyətinin qarşılıqlı təsiri: evfemizm, hiperbola (şişirtmə); bəzi ifadələrin özünəməxsus istifadəsi: klişe (şablon sözlər), atalar sözü və zərb məsəllər, epigramlar, sitatlar, eyhamlar, ifadələrin parçalanması; leksik-sintaktik ifadə və üslubi vasitələr olan antiteza, klaymaks, antiklaymaks, bənzətmə, litota (kiçiltmə), perifrəz.

Söyləmin tərkibi, ifadəüstü vahidlər, paraqraf, sintaktik düzülüşün kompozisiya modelləri; üslubi inversiya, ayrı konstruksiya, paralel konstruksiya, xiazm (kayəzmə - əks paralellik), təkrar, sadalama, şübhə; söyləmin ifadə hissələrinin birləşdirməyin xüsusi yolları: asindeton (bağlayıcısız), polisindeton (çoxbağlayıcılı), buraxılmış cümlə bağı; danışiq konstruksiyaların xüsusi istifadəsi: ellips, aposiopesis, hekayədəki sual, təqdim olunan nitq, söylənilən və söylənilməyən nitq və ya daxili nitq; struktur mənanın üslubi istifadəsi; ritorik suallar; dilin fono-qrafik ifadə və üslubi vasitələri: onomatopiya (səs təqlidi), alliterasiya, rifma - mənzumə (lirik şər), ritm – ahəngdarlıq, ritmlilik.

Müasir ingilis dilinin funksional üslubları: ədəbi dil üslubu (kitab dili), poeziya dili, dram dili, jurnalist üslubu, qəzet üslubu, elmi nəsr üslubu, rəsmi sənədlər üslubu haqqında hərtərəfli nəzəri məlumat.

II Mövzu. Sinxroniya və diaxroniya. Dilin inkişafına təsir göstərən amillər. Dil tarixinin dilin daşıyıcıları olan xalqın tarixi ilə əlaqəsi.

Gerçəkliyin hər bir hadisəsi kimi dil bir yerdə dayanmır, o, daim inkişaf edir, dəyişir. Nəzəri dilçilik yaranma tarixindən indiki dövrə qədər dilin dəyişmə və inkişaf prosesləri ilə marqlanır. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, dilin dəyişməsi xüsusi səciyyə daşıyır, aşkar qarşıdurma ilə fərqlənir. A.Qreçkonun fikrinə görə, bu və ya digər dil hadisələrin dəyişməsinin konkret səbəblərinin aşkarlanması bu hadisələrin tarixinin nəzərdən keçirilməsini, eləcə də dil sistemində sinxronik və diaxronik nöqteyi-nəzərindən əlaqə və asılılıqların tədqiqini tələb edir.

Müasir tədqiqatçılar konseptuallaşmada terminlərin etimologiyası daxil olmaqla, son verilənlərə əsaslanırlar. Sinxroniya yunan sözü olub, “syn” - “birlikdə” və “chronos” - “zaman”, yəni “eynizamanlılıq” deməkdir. O, dilin eyni zaman kəsiyinə aid hadisələrin müqayisəsinin önə çəkilməsidir. Sinxroniya özündə “zamanda hər hansı bir müdaxiləni kənarlaşdıran şeylər mövcud olan münasibətlərə aid eynizamanlılıq oxudur”. O, eyni zaman dövründə dilin (və ya hər hansı işarələr sisteminin) tərkib hissələri arasında əlaqə baxımından nəzərdən keçirilməsidir. Dilin sinxroniyada öyrənilməsinin ən yüksək səviyyəsi qədim hind,

antik və yeni Avropa qrammatikalarında verilmişdir. Lakin nəzəri əsaslanmasını F.de Sössürün təlimində əksini tapmışdır.

Ümumi sinxronik linqvistikanın əsas məsələsi hər hansı bir sistemin əsasında olan prinsiplərin müəyyənləşməsi və dilin hər hansı vəziyyətinin konstitutiv amillərinin aşkarlanmasıdır ki, o da verilən zaman anında götürülməlidir. Sinxronik dilçilik dili sistem kimi öyrənir. O, mövcud üsurları birləşdirən və sistem əmələ gətirən məntiqi və psixoloji münasibətləri öyrənməlidir. Sinxroniya diaxroniyaya qarşı qoyulur. Bəzi alimlər bu terminlərin yalnız dilin mövcud olan real formalarına münasibətdə işlənməsini məqbul sayır, dil hadisələrinin zaman formalarının tədqiqində “sinxron təhlil” və “diaxron təhlil” terminlərindən istifadəni önə çəkir.

Diaxroniya dildə hadisələrin inkişafını zamanda öyrənir. Diaxroniya yunan sözü olub, dia “üstündən, üzərindən” və chronos “zaman” sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir, yəni dilin zamanda dəyişməsi və inkişafı anlayışını əks etdirir. Diaxronik tədqiqatlarda müəyyən dil strukturlarının necə və nə zaman dəyişməsi müşahidə edilir. Diaxroniya “əşyanın bir dəfədən artıq olmayaraq bütün hadisələrin bütün dəyişikliklərlə verilən ardıcılıq oxudur”.

Diaxronik proses qaydaya salınmış sistem qaydalar halında sinxroniyanın hesabına aşkar olunur. İnkişaf dinamikasının sinxroniyada aşkarlanması eyni zamanda funksionallaşan üslubların müqayisəsi nəticəsində baş verə bilər, bu zaman keçmiş cizgiləri qoruyaraq danışığa dilinə yönələn dilin inkişafı istiqamətləri də göstərilə bilər. Son dövrlər diaxronik tədqiqatlarda sinxron kəsiklərinin təhlili nəticələri daha geniş işlənir. Dilə diaxron baxış bu və ya digər hadisənin necə olduğunu və müasir vəziyyətini görməyə imkan yaradır.

Dildə dəyişiklikləri sistemdən kənarda, əlaqəsiz qavramaq olmaz. Dil sisteminin struktur qanunları bir vəziyyətdən digər vəziyyətə keçidin müxtəlif yollarının mümkünlüyünü məhdudlaşdırır. Bu keçidlər bütövlükdə dil kodunun hissəsini özündə əks etdirir. Keçidin mümkünlüyünü qəbul etmək olar, lakin zaman amili ilə bağlı hadisələrin universal qanunauyğunluqlarını tapmaq mümkün deyil.

Qrammatik strukturun inkişafı sintaqmatika ilə paradiqmatikanın “dialoq”unda müəyyən olunur, yəni dil vahidlərinin sıralanması onların daimi təkrarı ilə “sıxılır”. Və sintaqmatika, tamamilə təbii olaraq, paradiqmatikanın (assosiativ dil təfəkkürünün) elə bir təsir dairəsinə düşür ki, bunsuz onun heç bir “fektiv dəyər”i olmazdı.

Dilin tarixi problemi, görünür, dillərin tarixi problemindən heç vaxt kənarda düşünülə bilməz. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, dillər həm genetik, həm də tipoloji baxımdan bir-biri ilə fəvqəladə dərəcədə bağlıdır. Dilin tarixini dildaxili amillərlə yanaşı, dilxarici amillər də yaradır ki, buraya coğrafi, siyasi və mədəni-intellektual xarakterli, çox zaman sıx qarşılıqlı əlaqələrdə mövcud olan rəngarəng hadisələr polifoniyası daxil edilir. İstər coğrafi, istər siyasi, istərsə də mədəni-intellektual (xüsusilə dini) amillər bu və ya digər dil təzahürünü ədəbi səviyyəyə yüksəldə, ona digər qohum, yaxud qohum olmayan təzahürlərlə müqayisədə xüsusi status verə, hətta xalq dilinin aristokratik fəvqünə ucalda bilər, lakin heç bir dilxarici amil mövcud dilin nə strukturunu dəyişə, nə də yeni dil yarada bilməz. Azərbaycan, rus, ingilis ədəbi dillərinin tarixi “dil tarixi” anlayışına daxil olmayıb, əslində, Azərbaycan, rus və ingilis xalqlarının ümumi tarixində müvafiq dillərin göstərdikləri xidmətlərin tarixidir ki, çox zaman başqa dillərlə sıx qarşılıqlı əlaqələrdən irəli gəlir.

III Mövzu. Kursun başqa fənnlərlə və elm sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi. Kurs üzrə müasir elmi ədəbiyyatın tənqidi icmalı.

Fənn, mətnlərin, xüsusən də bədii mətnlərin lingvistik nöqteyi-nəzərdən araşdırılmasının bəzi yollarından bəhs edən fənlərarası kursdur. Mətn bu kursun diqqət mərkəzindədir. Ünsiyyətin müəyyənədicisi elementlərini əks etdirən spesifik dili araşdırmaq üçün mətnin necə işləmə biləcəyi görülməkdir: danışan/yazıçı, alıcı (dinləyici/oxucu), mətnin yaranmasına səbəb olan hadisə. Mətnin konteksti ilə sıx bağlı olduğu görülməkdir; məna heç vaxt mətnlə və ya oxucu ilə məhdudlaşmır; lakin oxucu mətnə yaxınlaşdıqda və ya mətnə məruz qaldıqda bütün keçmişini daşıyır. Bütün belə növ nəzəri işlərdə həm poetik, həm də nəsr ədəbi mətnlərdən sitatlar əsas götürülməkdir. Yuxarıdakı qeyd olunan məsələlərini nəzərə alaraq, magistrilər bədii mətnləri, şeirləri, hekayələri və s. tədqiq edəcəkdir.

IV Mövzu. İctimai tərəqqi və dilin inkişafı. Dil, təfəkkür, ünsiyyət.

Dil və təfəkkür arasındakı əlaqəni təhlil və tədqiq etmək üçün, qeyd etmək lazımdır ki, əksər dilçilər və filosoflar insan təfəkkürünün yalnız dil əsasında həyata keçirilə biləcəyi nöqteyi-nəzərindən çıxış edir. Bu cərəyanın tərəfdarları onlara xüsusilə vacib görünən bir sıra arqumentlər irəli sürür. Məlumdur ki, dil təfəkkürlə sıx bağlıdır, baxmayaraq ki, bəzi elm adamlarının, xüsusən də Marristlərin iddia etdiyi kimi, onunla tam üst-üstə düşür. İnsan təfəkkürünün mürəkkəb mahiyyətini onun müxtəlif növlərinin məcmusunda göstərmək və sözdə təfəkkür adlanan rolunu daha dəqiq müəyyən etmək lazımdır. N.Ya.Marrın davamçıları adətən dilçilikdə dilin inkişafının immanent qanunauyğunluqları problemini aradan qaldırmağa çalışırdılar.

Dilin xüsusiyyətləri özlüyündə insan cəmiyyətində baş verən dəyişikliklərdən asılı olmayan nitq əlamətlərinin dəyişməsinin immanent qanunlarını əks etdirir. Dildəki dəyişikliklər, məsələn, assimilyasiya da insan cəmiyyətində baş verən hər hansı dəyişikliklərdən asılı deyil. Ona görə də dilin inkişafının immanent qanunlarının inkarının qətiyyəni heç bir əsası yoxdur; dillərdə əslində nə baş verdiyini tam başa düşməməyi əks etdirir. Beləliklə, bu iş ikili diqqət mərkəzindədir. O, bir tərəfdən dilin müəyyən proses və hadisələrini yeni aspektdə təqdim etmək, digər tərəfdən isə dilçiliyi təəssüf ki, bəzi hallarda hələ də mövcud olan marriizmin qalıqlarından azad etmək istəyini ifadə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, təfəkkürün müxtəlif növləri var.

Mücərrəd insan təfəkkürü, şifahi anlayışlar, mücərrəd məntiqi təfəkkür, nəzəri təfəkkür, şifahi təfəkkür, instrumental və texniki təfəkkür, elementar praktik təfəkkür. (Abstract human thinking, a verbal concepts, abstract-logical thinking, theoretical thinking, speech thinking, instrumental and technical thinking, elementary practical thinking).

Dildə ziddiyyətlərin olması bütün dilçilər tərəfindən qəbul edilir, lakin problemin özü hələ də zəif başa düşülür.

V Mövzu. Kontekstdə və kontekstdən kənar dil.

Dil reallığın əksi kimi ideyaların formalaşdırılması və saxlanması və insan ünsiyyəti prosesində onların mübadiləsi vasitəsidir. Dil təbiətə sosial xarakter daşıyır, ona görə də onun yaradıcısı və istifadəçisi olan xalqla qırılmaz əlaqədə olmaqla yanaşı, onu da qeyd etməliyik ki, o, cəmiyyətin inkişafı ilə birlikdə böyüyür, inkişaf edir. Dil şifahi, ixtiyari, təkrarlanan və adekvatdır. Bu həm də qeyri-instinktiv ünsiyyət üsuludur.

Danılmaz faktdır ki, şifahi olmayan (qeyri-verbal) ünsiyyət insanın başqa bir insana mesaj göndərən hər tərəfinə aiddir. Bu mesajlar əsasında digər şəxs sizin haqqınızda təəssürat yaradır - bu, tez və möhkəm şəkildə formalaşacaq təəssüratdır. Göz, qas üz və bədən, həmçinin paltar və digər əşyalar vasitəsilə ötürülən şifahi olmayan mesajlar.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, şifahi olmayan ünsiyyət kontekstdə baş verir. Kontekstlər dar (mikrokontekst) və geniş (makrokontekst) ola bilər. Dar kontekst dedikdə cümlənin kontekstini, yəni cümlənin həddləri daxilində verilmiş sözün mühitini təşkil edən dil vahidlərini nəzərdə tuturuq. Geniş kontekst dedikdə biz cümlənin həddlərindən kənarda olan dil mühitini nəzərdə tuturuq, o, mətn kontekstidir, yəni verilmiş vahidi cümlənin həddlərindən kənarda əhatə edən dil vahidlərinin məcmusudur. Geniş kontekstin dəqiq sərhədlərini müəyyən etmək

mümkün deyil; bir qrup cümlədən, bir abzasdan, bir fəsildən və ya bütöv bir hekayə və ya romandan ibarət ola bilər.

Dar kontekst öz növbəsində sintaktik və leksik olaraq bölünə bilər. Sintaktik kontekstdən biz verilən sözün, söz birləşməsinin və ya bəndin istifadə olunduğu sintaktik konstruksiyanı başa düşürük. Leksik kontekst dedikdə, verilmiş dil vahidini əhatə edən konkret leksik vahidlərin, söz və çoxluq ifadələrinin məcmusu başa düşülür.

Şifahi ünsiyyət kimi, şifahi olmayan ünsiyyət də kontekstdə mövcuddur və bu kontekst hər hansı qeyri-şifahi davranışların mənalərini böyük ölçüdə müəyyən edir. Eyni qeyri-şifahi davranış başqa bir kontekstdə baş verdikdə tamamilə fərqli məna kəsb edə bilər. Məsələn, lingvistik bir xəbər aldığımız zaman dilin özündən başqa bir çox amillərə diqqət yetiririk.

VI Mövzu. Müxtəlif mədəniyyətlərin yaxınlaşması yolunda müxtəlif sistemli dillərinin kommunikativ rolu və qarşılıqlı təsiri - mədəniyyətlərarası ünsiyyət.

Bildiyiniz kimi, dilin ən mühüm funksiyası mədəniyyəti qoruyub saxlamaq və onu nəsil-dən-nəslə ötürməkdir. Ona görə də dil şəxsiyyətin, milli xarakterin, etnik birliyin, xalqın, millətin formalaşmasında belə mühüm rol oynayır.

Mədəniyyət, insanın ətraf aləmi məqsədyönlü şəkildə dəyişdirmək qabiliyyəti ilə əlaqəli bir insanın vacib xüsusiyyətidir, bu müddət ərzində əşyaların, simvolların, habelə insanlar arasında əlaqələr və münasibətlərin süni dünyası yaradılır. İnsan tərəfindən hazırlanmış və ya onunla əlaqəli hər şey mədəniyyətin bir hissəsidir.

Ünsiyyət və şəxsiyyətlərarası kommunikasiya insan həyatının vacib hissəsidir və buna görə də mədəniyyətin bir hissəsidir. Onların əhəmiyyətini vurğulayan bir çox tədqiqatçılar mədəniyyəti ünsiyyətlə eyniləşdirirlər. Bu şərhə əsaslanaraq, bir çox qərb alimləri mədəniyyəti obrazlı şəkildə mədəni dəyərlərə və normalara əsaslanan aysberq kimi təsvir edirlər və onun zirvəsi insanın fərdi davranışdır, onlara əsaslanan və ilk növbədə digər insanlarla ünsiyyətdə özünü göstərir.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə mədəni fərqlərin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq **kollektivist** və **fərdi** mədəniyyət növlərini ayırmaq adətdir. Kollektivist mədəniyyət tipi əsasən şərq xalqları arasında geniş yayılmışdır, onların mədəniyyətlərində əsas dəyər kollektivlə eyniləşdirmədir. Kollektivist mədəniyyətlərin nümayəndələri uğurlu şəxsiyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə naminə çox vaxt şəxsi maraqlarını unudurlar. Belə mədəniyyətlərdə bir insan digər insanlarla əlaqə qurma qabiliyyətinə görə mühakimə olunur və bu qabiliyyətə görə

başqaları onun xarakterini və səriştəsini qiymətləndirir. Bunun əksinə olaraq, fərdi mədəniyyətlər fərdiliyi vurğulayır və fərdiliyi əsas dəyər kimi dəyərləndirir.

VII Mövzu. Tərcümə mədəniyyətlərarası ünsiyyət vasitəsi kimi.

Tərcümə insanın bir növ əxlaqi, mədəni və mənəvi sərvət və fəaliyyətidir. Tərcümə fəaliyyəti qədim tarixə gedib çıxır. O, bəzi xalqların mədəniyyət tarixində və bütövlükdə dünya mədəniyyətində həmişə mühüm rol oynamışdır. Bizim dövrümüzdə artan beynəlxalq əlaqələr sayəsində tərcümə fəaliyyəti görünməmiş miqyas aldı. Bu, tərcümə haqqında yazan bəzi xarici müəlliflərə əsrimizi “tərcümə əsri” adlandırmağa əsas verir. Tərcümə hələ qədim zamanlardan yazıçıların, alimlərin diqqətini cəlb etmiş və hər biri normativ tərcümə konsepsiyasında formalaşan prinsipial mülahizələrə çevrilmişdir. İndiki vaxtda bu maraq yeni qüvvə ilə artmış və bu sahədə toplanmış təcrübələrin nəticələrinin sistemləşdirilməsi və elmi cəhətdən ümumiləşdirilməsi zərurəti yaranmışdır.

Tərcümənin ən çətin növü - **sinxron tərcümə**dir. Sinxron tərcümə ən çətin tərcümə növlərindən biridir ki, tərcüməçi ardıcıl tərcümədən fərqli olaraq mənbə dildə nitqi dinləməklə eyni vaxtda pauzalarda hədəf dilə tərcümə edir. Funksional və kommunikativ oriyentasiya nöqtəyi-nəzərindən tərcümənin üç növünü ayırmaq adətdir: **bədii, ictimai-siyasi (ümumi)** və **xüsusi**. Təbii ki, dilin tərcümədə rolu həmişə “insan ünsiyyətinin ən mühüm vasitəsi” kimi oynadığı kimi qalır.

VIII Mövzu. Üslubiyyatın əsasları. Dilin “ifadə vasitələri” və “üslubi vasitələri”.

Dilçilikdə nitqi ön plana çıxaran, yəni daha nəzərə çarpan, daha təsirli və buna görə də bəzi əlavə məlumatlar verən xüsusi vasitələri ifadə etmək üçün müxtəlif terminlər var. Onlara “ifadə vasitələri, üslub vasitələri, üslub işarələri, üslub tropiklər, nitq fiqurları” və başqa adlar verilir. Bütün bu terminlər fərq qoymadan istifadə olunur və şərti olaraq “neytral” adlandıracağımız vasitələrə qarşı qoyulur. Əksər dilçilər mənada semantik və üslub fərqli xüsusi cəhətlərini fərqləndirir. Əslində bütün dil vasitələri məna ehtiva edir, bəzilərinə ümumi qəbul edilmiş qrammatik və leksik mənalar, digərlərində isə bunlarla yanaşı stilist adlandırıla bilən xüsusi mənalar da vardır. Bu cür mənalar ilkin mənalarla yanaşı gedir və sanki onların üzərinə qoyulur. Stilistik mənalar belə desək, avtomatlaşdırılmışdır. Məlum olduğu kimi, avtomatlaşdırma prosesi, yəni dil məlumatlarının sürətli və şüuraltı istifadəsi ünsiyyəti asan və tez deşifrə etmək üçün əvəzsiz üsullardan biridir.

Lakin üslubi mənaya daxil olduqda, avtomatlaşdırma prosesi oxucunun dil qavrayışını yoxlayır. Onun diqqəti dil vasitələrinin özünəməxsus istifadəsi ilə

tutulur və o, bacardığı qədər onu deşifrə etməyə başlayır. O, nitqin hansı formada ifadə olunduğunu dərk edir və bu proses nəticəsində dil vasitəsinin adi və üslubda ikitərəfli istifadəsi ona aydın olur. Daha sonra göstəriləcəyi kimi, dil vasitələrinin bu ikitərəfli tətbiqi bəzi hallarda heç bir çətinlik yaratmır. O qədər diqqətləyiqdir ki, məcaz və ya bənzətmə işlədilsə, hətta mütəxəssis olmayan da bunu görə bilər. Lakin bəzi mətnlərdə qrammatik cəhətdən lazımsız formalar və ya istənilən əlavə məlumatı daşıyan üslubi mənaların ifadəsi üçün vacib olan çətin nəzərə çarpan formalar çətinlik yarada bilər.

Bu məlumatın nədən ibarət olduğunu və onun oxucunun ağına necə çatdırıldığını yalnız konkret ünsiyyət müşahidəyə məruz qaldıqda araşdırmaq olar ki, bu da sonradan müxtəlif üslub vasitələrinin təhlilində və ifadə vasitələrinin fəaliyyətində aparılacaqdır.

Dilin ifadə vasitələri nitqin məntiqi və ya emosional intensivləşməsi məqsədilə dildə bir sistem olaraq mövcud olan fonetik, morfoloji, sözyaradıcı, leksik, frazeoloji və sintaktik formalarlardır. **Üslubi vasitə** dil vahidinin (neytral və ya ifadəli) bəzi tipik struktur yaxud semantik xassəsinin şüurlu və məqsədyönlü şəkildə intensivləşdirilməsidir, ümumiləşdirilmiş statusa yüksəlir və bununla da generativ modelə çevrilir.

IX Mövzu. Lüğətin üslubi differensiasiyası. Ədəbi dil üslubuna aid olan sözlər. Danışiq dili üslubuna aid olan sözlər.

Ümumi ədəbi lüğət aşağıdakı söz qruplarından ibarətdir: 1. ümumi ədəbi; 2. terminlər; 3. poetik sözlər; 4. arxaik sözlər; 5. barbarlıqlar və əcnəbi sözlər; 6. ədəbi sözlər, o cümlədən birdəfə üçün istifadə edilən sözlər.

Ümumi ədəbi sözlər əsasən yazıda və cilalanmış (səviyyəli) nitqdə istifadə olunur. Ədəbi vahidlər danışiq vahidlərinə qarşı durur. Həmişə danışiq dilindən ədəbi sözü ayırmaq olar. Bu, ziddiyyətli münasibətdə olan ədəbi və danışiq sinonimləri cütləri yarandıqda xüsusilə aydın görünür.

Ümumi danışiq lüğəti aşağıdakı qruplara bölünür: 1. ümumi danışiq sözləri; 2. jarqon; 3. jarqonizmlər; 4. peşəkar sözlər; 5. dialekt sözlər; 6. vulqar sözlər.

İstər ədəbi, istərsə də danışiq dili sözlərinin yuxarı və aşağı diapazonu var. Bədii sözlərin aşağı diapazonu neytral təbəqəyə yaxınlaşır və bu təbəqəyə keçməyə nəzərəcarpacaq dərəcədə açıq meyl göstərir. Eyni şeyi danışiq təbəqəsinin yuxarı diapazonu haqqında da demək olar: o, neytral təbəqəyə çox asanlıqla keçə bilər. Yəni də ifrat hədlər antaqonist olaraq qalır və buna görə də xüsusi üslub

məqsədləri üçün tez-tez nitq üslublarının toqquşması üçün istifadə olunur. Sözlərin stilistik cəhətindəki fərq nitqin bütününü rəngləndirə bilər.

Ümumi ədəbi, neytral və ümumi danışiq sözləri **standart ingilis dili** lüğəti termini altında qruplaşdırılır. Ədəbi təbəqənin digər qrupları xüsusi ədəbi lüğət, danışiq təbəqəsində olanlar isə xüsusi danışiq (qeyri-ədəbi) lüğət hesab edilir.

İngilis lüğətinin əsas hissəsini təşkil edən **neytral sözlər** həm ədəbi, həm də danışiq dilində istifadə olunur. Neytral sözlər sinonimliyin və çoxmənalılığın əsas mənbəyidir. Yeni mənalara istehsalında çox məhsuldar olan neytral söz ehtiyatıdır. Bütün digər qruplardan fərqli olaraq, neytral söz qrupu xüsusi üslub rənginə malik hesab oluna bilməz, halbuki həm bədii, həm də danışiq dili sözləri müəyyən üslub rənginə malikdir.

X Mövzu. Dilin linqvistik ifadə vasitələri: epitet, təşbeh, metafora, metonimiya, simvol, kinayə, bədii sual, bədii təzad, təkrir, mübaliğə (hiperbola), litota, inversiya.

Epitet - bədii təyin kimi işlədilir. Epitet qabartma ilə bənzətmənin qarışığıdır. Epitet şeir dilində işlənən söz birləşmələrinin tərkibində olur, təyin etdiyi sözün ifadə etmək istədiyi əlamət və xüsusiyyətlərini, çalarlarını bildirir.

Təşbeh (bənzətmə) - əşyanın müəyyən əlamətə görə özündən daha qüvvətli başqa əşyaya oxşadılmasına bənzətmə, yaxud təşbeh deyilir. İki cür təşbeh olur: mükəmməl və müfəssəl. Müfəssəl təşbehdə dörd ünsür iştirak edir: bənzəyən tərəf; bənzədilən tərəf; bənzətmə qoşması; bənzətmə əlaməti. Mükəmməl təşbehdə iki ünsür iştirak edir: bənzəyən tərəf və bənzədilən tərəf.

Metafora ifadə və ya başa düşülməyə kömək etmək üçün istifadə olunan bir fikrin və ya obyektin digəri ilə əvəz edilməsi kimi müəyyən edilir. Metafora gizli müqayisədir, burada xassələri bir anlayışdan digərinə ötürməklə leksik mənalara səlahiyyətlərini birləşdiririk. Metafora mənanın müqayisə əsasında köçürülməsidir. Metaforik genişlənmə demək olar ki, hər bir sözün keçdiyi təbii prosesdir. Biz bunu məna dəyişikliyi kimi də düşünmürük. Radiasiya (radiation) bir çox əlaqəli fikirləri əhatə etmək üçün mərkəzi semantik nüvədən yayılan yeni mənalara daha böyük miqyasda metaforik genişlənmədir.

Metonimiya mənanın bitişiklik əsasında köçürülməsidir. Metonimiya bir varlığa aid olan digərinə istinad etmək üçün istifadə edir. Metonimik anlayışlar bir şeyi başqa bir şeyə münasibəti ilə konseptuallaşdırmağa imkan verir. Metaforanın əsas funksiyası dərk etməkdir. Metonimiyanın funksiyası istinad xarakteri daşıyır; bu, bizə bir varlıqdan digərini əvəz etmək üçün istifadə etməyə imkan verir. Amma

eyni zamanda anlayışı təmin etmək funksiyasını yerinə yetirir. İstifadə etdiyimiz bütövün hansı hissəsi bütünün hansı tərəfinə diqqət yetirdiyimizi müəyyən edir.

Simvol – ədəbiyyatda bir sözlə müəyyən fikrin üstüörtülü şəkildə ifadə olunması. Bədii dildə məcaziliklə daha çox bağlı olan anlayışlardan biri simvoldur. Müəyyən işarə ilə, əlamətlə bu və ya başqa fikir ifadə etmək, mətləb bildirmək üçün xalq danışığında da simvoldan istifadə olunur, həm də danışıda işlədilən bu və ya digər simvol, demək olar ki, əksəriyyət tərəfindən başa düşülür. Bədii əsərdə simvoldan bu və ya başqa surətin xarakterini açmaq, səciyyəvi cəhətlərini oxucunun nəzərinə çatdırmaq üçün istifadə edilir.

Kinayə - kinayə təriqi ilə, məsxərə ilə söyləmək, işarə etmək.

Bədii sual – bədii əsərlərdə işlənən və cavab tələb etməyən suallardır. Bədii sual – əsərin emosional təsirini artırmaq üçün fikrin sual tərzində ifadə olunmasına deyilir. Adi, qrammatik sualdan fərqli olaraq, bədii sualda cavab almaq məqsədi güdülmür.

Bədii təzad – bədii əsərdə məzmunca bir-birinə zidd iki anlayış və ya vəziyyətin qarşılaşdırılmasına deyilir.

Təkrir – bədii əsərdə eyni sözün, söz qrupunun, ifadənin məqsədli şəkildə təkrar olunması. Təkririn iki növü var: anafora və epifora; anafora - misranın, cümlənin əvvəlində işlənən təkrirdir; epifora - misranın, cümlənin sonunda işlənən təkrirdir.

Mübaligə – sözün lüğəvi mənası **şişirtmə** deməkdir. Hadisə və ya fikrin şişirdilmiş şəkildə verilməsi **mübaligə** adlanır. Ədəbiyyatşünaslıqda mübaligəyə hiperbola da deyilir. Mübaligədən həm nəzmdə, həm də nəsrə ifadəni gücləndirmək üçün istifadə olunur. Həmin ritorika sənətlərindən biri olan. Mədhə, qəsidə, gözəlləşdirmə kimi şeir növlərində sevgili və dövlət xadimlərinin xüsusiyyətlərini qabartmaq üçün mübaligə sənətindən istifadə edilir. Beləliklə, hiperbola ölçülərin və hadisələrin şişirdilməsidir. Hiperbola, vurğunun qəsdən şişirtmə yolu ilə əldə edildiyi stilistik üslubdur. Hiperbola obyekt və ya fenomen üçün vacib olan (perifrazdan fərqli olaraq) bir xüsusiyyətin qəsdən şişirdilməsi və ya şişirdilməsidir. O, reallıqdakı faktiki vəziyyəti ifadə etmir, lakin sonuncunu danışanın emosional rəngli qavrayışı və göstərilməsi vasitəsilə təqdim edir.

Litota xarakterik qeyri-tipik mövzunu (təsdiqin zəifləməsini) inkar edən azalmadır (sadəlik). Litota mesajı zəiflətmək və ya yumşaltmaq üçün sözün inkar

edilmiş əksini istifadə edən aşağı ifadə formasıdır. Litotlar, perifrazın bir variantı olaraq, əksin inkar yolu ilə təsdiqindən ibarət nitq fiqurudur.

İnversiya – nitqin bədii təsirini artırmaq üçün sözlərin sırasının qəsdən pozulması (inversiya - yerdəyişmə deməkdir). Daha çox nəzmdə istifadə olunur. İnversiya obrazlılığın qrammatik səviyyədə göstəricilərindən biridir. Adətən söz sırasında ilk olaraq Mübtəda ondan sonra tamalıq sonda xəbər və xəbərdən əvvəl zərflər işlənməli təyin isə ayıd olduğu üzvdən əvvəl işlənməlidir.

XI Mövzu. Bədii ədəbiyyat dili. Şeir dili. Poema dili. Drama dili.

Bədii üslub - milli bədii təfəkkürün ifadəsidir. Obrazlı, emosional nitq formasıdır. Bədii üslub ədəbi dilimizin tərkibində həmişə aparıcı olmuşdur. Funksional imkanlarının genişliyinə görə bədii üsluba ədəbi - bədii dil də deyilir. Bədii üslubun ən vacib şərti və ümumi cəhəti obrazlılıqdır. Bədii üslubun obrazlılığı həm fonetik, həm leksik, həm də qrammatik səviyyədə özünü göstərir.

Fonetik səviyyədə bədii üslubun göstəriciləri alliterasiya, assonans, təkrar və intonasıyadır. Birinci üç göstərici nitqdə ritm yaradan əsas vasitələrdir. **Alliterasiya** eyni samit səslərin təkrarına deyilir. **Assonans** isə eyni saitlərin təkrarına deyilir. **Təkrar** dedikdə isə ritmik (fonetik) təkrar nəzərdə tutulur.

Bədii üslubun leksik səviyyədə göstəriciləri: **epitet, təşbeh, istiarə, mübaliğə, kinayə; frazeoloji birləşmələr, omonimlər, sinonimlər, antonimlər** və s. Bədii üslubun qrammatik səviyyədə göstəriciləri: söz sırasının qəsdən pozulması (inversiya), qeyri-normativ quruluşlu cümlələr, ellipsis (sözlərin və ya şəkilçilərin ixtisarı). Bədii üslub - şeir dili, nəsr dili və dramaturgiya dili formalarında özünü göstərir. Şeir dili - müəyyən ahəngə, ölçüyə və bölgüyə malik olan və qafiyələnən dildir. Nəsr dili - müəyyən süjetə malik olan təhkiyənin - hekayə, povest, romanın dilidir. Dramaturgiya dili - monoloq və dialoqlardan ibarət olan səhnə əsərinin dilidir.

Bədii üslub başqa üslublarla müqayisədə daha qədim və daha zəngin sayılır. Başqa üslubların formalaşması, ədəbi dil normalarının müəyyənləşməsində bədii üslub həmişə aparıcı olmuşdur. Ədəbi dildə normanın yeniləşməsi, ümumxalq dili vahidlərinin yazılı dilə gəlişi bədii üslubdan başlanır.

Sözün poetik funksiyası. Sözün mətndə bədii vəzifə daşmasına, obrazlı şəkildə işlədilməsinə sözün poetik funksiyası deyilir. Mətnə poetik funksiya daşıyan söz və ya ifadə poetizm adlanır. Sözün poetik funksiyası orfun informativ (məlumat səciyyəli) vəzifəsindən fərqlənir. Bədii söz, əsasən, məcazi mənada işlənir və güclü emosiya, bədii təəssürat yaradır. Sözün bədii imkanlarınm

genişliyi birbaşa söz ustalarının istedadı və yaradıcılıq qabiliyyəti ilə bağlıdır. Bir çox sənətkarlar sözdən məharətlə istifadə yolu ilə güclü poetizmlər yaratmışlar. Zaman keçdikcə ayrı-ayrı poetizmlər hamı tərəfindən mənimsənilir və tədricən informativ səciyyə daşıyır. Frazеoloji birləşmələrin də çoxu bədii imkanlar hesabına yaranmışdır.

Bədii təsvir və ifadə vasitələri (məcazlar).Sözün poetik funksiyası ən çox bədii təsvir və ifadə vasitələrində- məcazlarda özünü göstərir. Məcazlar birbaşa deyil, məcazi mənada işlənən söz və ifadələrdir. Məcazların əsas növləri aşağıdakılardır:

Epitet (bədii təyin).Əşyanın əvvəlinə artırılır və onun müəyyən bir elementini bildirir. Epitet adi təyindən fərqli olaraq, məcazi mənada işlənir.

Təşbeh (bənzətmə).Bir əşyanın özündən qüvvətli başqa bir əşyaya bənzədilməsinə təşbeh deyilir. Təşbehdə, adətən, dörd ünsür olur: bənzəyən, bənzədilən, bənzətmə qoşması və bənzətmə əlaməti.

İstiarə (metafor).Leksik (lüğəvi) mənası «köçürmə» deməkdir. Bir əşyanın əlamətinin başqa əşya üzərinə köçürülməsinə deyilir. Bənzətmə əsasında yarandığı üçün istiarəyə gizli təşbeh (bənzətmə) də deyilir. Təşbehdən fərqli olaraq, istiarədə bənzəyən və ya bənzədilən tərəflərdən hər ikisi yox, yalnız biri iştirak edir. Epitet, təşbeh və istiarə ədəbiyyatşünaslıqda bədii təsvir vasitələrinin növləri kimi öyrənilir. Metonimiya, sinekdoxa, simvol də bura daxildir.

Mübaligə. Əşya və ya hadisənin həddindən artıq şişirdilməsinə deyilir.

Kinayə. Sözün zahirən müsbət mənada deyilib, əslində isə mənfi mənada işlədilməsi kinayə adlanır. Mübaligə və kinayə ədəbiyyatşünaslıqda bədii ifadə vasitələrinin növləri kimi öyrənilir. Bədii sual, təzad, təkrir, inversiya da bədii ifadə vasitələrinin növləri sayılır.

Mətnaltı mənə. Mətnaltı mənə sözün üzdə olmayan, dərhal anlaşılmayan «gizli» mənasına deyilir. Mətnaltı mənə iki məqsəddən yaranır: 1) Sözü, yaxud fikri daha maraqlı və təsirli ifadə etmək üçün. 2) Sözün və fikrin doğuracağı təhlükədən qorunmaq məqsədi ilə gizlin verilməsi.

Müəllifin dili (təhkiyə) və tipin dili. Bədii üslubda müəllifin dili (təhkiyə) yazıçının öz üslubudur. Müəllifin dilində hadisələrin təsviri əsas yer tutur. Tipin dili dedikdə isə əsərdəki surətlərin danışmaq tərzini nəzərdə tutulur. Adətən, tipin dili müəllifin dilindən fərqləndirilir. Bundan əlavə hər tipin özünəməxsus fərqli cəhətləri olur.

XII Mövzu. Publisistik üslub.

Publisistik üslub - milli ictimai təfəkkürün ifadəsidir. Bu üslub mətbuat (qəzetlərin, bədii - siyasi və ictimai jurnalların, elmi-kütləvi kitabların və s.), radio - televiziyanın dilidir. Publisistik üsluba bəzən «mətbuat dili» də deyilir. «Qəzet dili», «radio dili», «televiziya dili» anlayışları da bu mənada işlənir. Radio və televiziya dili publisistik üslubun şifahi forması, qəzet və jurnalların dili isə onun yazılı formasıdır. Bu iki forma arasında elə bir kəskin fərq yoxdur. Publisistik üslubun hər iki formasının əsas xüsusiyyəti fikrin hamı tərəfindən anlaşıqlı, aydın və təsirli şəkildə ifadə olunmasıdır. Publisistik üslubda yazan müəllif ilk növbədə çalışır ki, toxunduğu məsələ mümkün qədər kütləvi şəkildə hamıya çatsın və oxucularda müsbət reaksiya doğursun. Məhz buna görə də publisistik üslubda əksəriyyət tərəfindən anlaşılari ümumişlək sözlərdən daha çox istifadə olunur. Publisistik üslub kütləvi nitq forması olduğu üçün bütün dil göstəricilərinə görə adi danışiq dilinə çox yaxın olur.

XIII Mövzu. Qəzet-jurnal üslubu.

Mətbuat dilində gedən proseslər (yeni yaranan sözlər və s.) ümumxalq danışiq dilinə də təsir göstərir. Publisistik üslubda başqa üslubların da xüsusiyyətləri özünü göstərir. Bu baxımdan publisistik üslubun, əsasən, iki növü var: bədii-publisistik üslub, elmi-publisistik üslub.

Bədii publisistik üslub qəzet dilidir. Bu üslub növündə publisistik üslubun əsas xüsusiyyətləri gözlənilməklə yanaşı, yeri gəldikcə obrazlılığa, bədiiliyə də yer verilir. Elmi - publisistik üslub dedikdə isə elmi - kütləvi - jurnal və kitabların dili nəzərdə tutulur. Publisistik üslub 1875-ci ildə milli qəzetlərin nəşrə başlaması ilə formalaşmışdır.

XIV Mövzu. Elmi üslub.

Elmi üslub - milli elmi təfəkkürün ifadəsidir. O, müxtəlif elm sahələrinin dilidir. Elmi üslubun əsas xüsusiyyəti məntiqilik, dəqiqlik, ardıcılıq və konkretlikdir. Elmin müxtəlif sahələrinə aid kitab, dərslər və məqalələr elmi üslubda yazılır. Bədii üslubun əsas göstəriciləri olan obrazlılığa, emosionallığa elmi üslubda, demək olar ki, təsadüf edilmir. Elmi üslubun əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də onda ixtisas sözlərinin - terminlərin bol-bol işlənməsidir. Hər bir elm sahəsinin özünəməxsus terminləri vardır ki, onlar yalnız mütəxəssislər üçün tam və dəqiq şəkildə anlaşıqlı olur. Elmi üslubda mürəkkəb cümlələr, modal sözlər çox işlənir. Elmi üslubda fikrin daha dəqiq və yığcam şəkildə ifadəsi üçün çox vaxt müxtəlif sxem və qrafiklərdən, şərti işarələrdən geniş istifadə edilir. Elmi üslubda söz və ifadələr müəyyən elmi anlayışları birmənalı şəkildə, birbaşa ifadə

edir. Buna görə də elmi üslubda fikrin müxtəlif cür anlaşılmasına, mətnaltı mənaya və ya çoxmənalılığa yol verilmir.

Sözün terminoloji funksiyası. Sözün elmi üslubdakı əsas vəzifəsinə onun terminoloji funksiyası deyilir. Mətnə birbaşa terminoloji funksiya daşıyan söz və ya ifadə termin adlanır. Başqa üslublar üçün səciyyəvi olmayan terminlər elmi üslubun əsas göstəricilərindən biridir. Elmi məndəki hər hansı bir sözü termin kimi qəbul etmək olmaz. Termin, ilk növbədə, ayrı-ayrı elm sahəsinə aid oları və yalnız həmin elm sahəsində işləyən mütəxəssislər üçün anlaşqlı olur. Terminin daha bir xüsusiyyəti təkmənalı olması, yəni bir anlamı ifadə etməsi və yığcamlığıdır. Dünyanın bir çox dillərində olduğı kimi, bizim dilimizdə də alınma terminologiya - beynəlmiləl səciyyə daşıyan ixtisas sözləri çoxdur. Elmi terminlərin çoxu bir sıra dünya dillərində eyni olur. Məsələn: fonetika, leksikologiya, sinus, kosinus, qravitasiya, hidrodinamika və s.

XV Mövzu. Rəsmi – işgüzar üslub. Epistolıar üslub. Məişət üslubu.

Rəsmi və işgüzar sənədlərin dil təzahürünə rəsmi – işgüzar üslub deyilir. Bu üslubun əsas göstəricisi fikrin standart formalarla, yığcam verilməsidir. Bu üslub bir qədər quru görünür. Bu üslubda artıq sözlər, obrazlı ifadələr işlədilmir, fərdi nitq ünsürlərindən qaçılır. Rəsmi – işgüzar üslubun lüğət tərkibi yığcam, sintaksisi məhdud olsa da, normalılığı möhkəmdir.

Bu üslub tarixi təkamül prosesində formalaşmış standart formalardan kənara çıxmır. Buna görə də bu üslubda arxaik leksika, əski sintaktik konstruksiyalar uzun zaman muhafizə oluna bilir. Rəsmi - işgüzar üslub dövlətçilik, müstəqillik ənənələri ilə bağlıdır. Müstəqillikdən əvvəl ərəb, fars sonra rus dilinin təsiri bu üslubun tam fəaliyyətinə imkan verməmiş, milliliyinə xələl gətirmişdir. İndi Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi, ana dilinin həqiqi mənada dövlət dilinə çevrilməsi rəsmi - işgüzar üslubun funksional imkanlarını genişləndirir. Rəsmi – işgüzar üslub: a) rəsmi; b) işgüzar sənədlərin dilini əhatə edir.

Rəsmi sənədlər: konstitusiya, qanun, qərar, kodeks, sərəncam, fərman, əmr və s. İşgüzar sənədlər: tərcümeyi - hal, ərizə, bildiriş, elan, arayış və s. Rəsmi - işgüzar üslub - rəsmi və işgüzar sənədlərin dilidir. Bu üslubda fikir müəyyən qəlibə düşmüş (standart) formalarda və olduqca yığcam şəkildə verilir. Üslubun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti də elə budur. Rəsmi - işgüzar üslub hamı üçün eynidir, standartdır. Burada obrazlı ifadələrə, fərdi nitq xüsusiyyətlərinə rast gəlinmir.

Milli rəsmi - işgüzar üslub başqa funksional üslublara nisbətən gec formalaşmışdır. Bu üslubun lüğət tərkibi yığcam, sintaksisi məhduddur. Rəsmi - işgüzar üslubda bir sıra arxaik sözlər və köhnəlmiş sintaktik qəliblər uzun müddət

qorunub saxlanılır. Rəsmi - işgüzar üslub iki yerə ayrılır: rəsmi sənədlərin dili, işgüzar sənədlərin dili. Dövlət, hökumət təşkilatlarının tərtib etdiyi və rəsmi qaydada təsdiq olunan sənədlər (məsələn, prezident fərmanları, hökumət sərəncamları, nazirlərin əmrləri, konstitusiya və s.) rəsmi sənədlər sayılır. Rəsmi sənədlər mütəxəssislər tərəfindən hazırlanır, yerlərdə müzakirə edilir, sonra isə təsdiqlənir. Rəsmi sənədlərin əsas xüsusiyyətləri bunlardır: dilin maksimum mükəmməlliyi; fikrin tam aydınlığı; fikrin (sözlərin) birmənalılığı; fikrin hüquqi cəhətdən əsaslılığı (əsaslandırılması); dil yığcamlığı.

Rəsmi sənədin əsas şərti (həcmindən asılı olmayaraq) dil yığcamlığıdır. Rəsmi sənədlər millətin dövlətçilik mədəniyyətini əks etdirir. Buna görə də həmin sənədlərin mükəmməl tərtibinə xüsusi diqqət yetirilir. Müxtəlif cür anlaşılan sözlərə, cümlələrə yer verilən sənəd nöqsanlı hesab olunur. İşgüzar sənədlər isə ayrı-ayrı vətəndaşlara aid olur. Ərizə, tərcüməyi-hal, akt, xasiyyətnamə, elan, reklam və s. işgüzar sənədlərdir. İşgüzar sənədlər hamı üçün eyni olan standart formalarda hazırlanır. belə sənədlər xüsusi dövlət əhəmiyyəti daşımır. Məktublar rəsmi - işgüzar sənədin ən sərbəst formasıdır. Rəsmi - işgüzar üslubun şifahi forması olmur.

Epistolıy üslub. Bu üslubun tarixinin müxtəlif növ məktubların meydana çıxması əsasında yaranıb formalaşması. İstifadə dairəsi, janrları, dil əlamətləri.

Məişət üslubu - gündəlik həyatda insanların bir-biri ilə ünsiyyət saxladığı dildir. Məişət üslubu adi danışq dilidir ,yəni insanların bir-biri ilə hal-əhval tutduğu dildir. Məişət üslubu kitab-qəzet dili deyil, eyni zamanda məhəlli səciyyə də daşımır. Məişət üslubu ədəbi dilin gündəlik davranışda işlənən şifahi nitq formasıdır. Məişət üslubu ədəbi dilin ən geniş yayılmış üslubudur. Məktəbdə dərs zamanı müəllim də, şagird də bu üslubda danışır, bu üslubda öz fikirlərini ifadə edirlər. Məişət üslubu istər fonetik, istər leksik, istərsə də qrammatik xüsusiyyətlərinə görə yazılı ədəbi dildən fərqlənir. Burada sözlər orfoepik normalara uyğun şəkildə tələffüz olunur, cümlələr də quruluşuna görə yazılı ədəbi dildəki ilə müqayisədə fərqlənir. Məişət üslubunun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti sərbəstliyi və yığcamlığıdır. Məişət üslubunun canı dialoji nitqdır. Dialoji nitq dedikdə iki nəfərin gündəlik həyatda üzləşdiyi zaman istifadə etdiyi dil, üslub nəzərdə tutulur. Məişət üslubunun sərbəstliyi və yığcamlığı dialoji nitqdə daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Dialoji nitqdə intonasiya və jest mühüm rol oynayır, yarımçıq cümlələr çox işlənir. Bədii ədəbiyyatda da məişət üslubunun təsiri açıq-aşkar özünü göstərir. Bir çox şair və yazıçılar əsərlərində məişət üslubundan uğurla bəhrələnmişlər.

Proqram üzrə nəzərdə tutulan əsas ədəbiyyat

Valiyeva, N.Ch. English Through Functional Styles. "Science and Education", Baku, 2023, 270 p.

Məsləhət görülmən ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. Axundov A. Şeir sənəti və dil. Bakı, Yazıçı, 1980, 160 s.
2. Hacıyev T. Şeirimiz. Nəsrimiz. Ədəbi dilimiz. Bakı, Yazıçı, 1990, 360 s.
3. Hacıyev T. Klassik aşiq poeziyasının üslubi-poetik sintaksisi. Bakı, 2001, 145 s.
4. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. I-II cildlər, Bakı, 2012.
5. Hüseynov M. Dil və poeziya. Bakı, Elm, 2008, 434 s.
6. Hüseynov M. Poetik frazeologiya. Almatı, Ülağat, 2013, 171 s.
7. Hüseynov M. Linqvistik təhlilin elmi-metodik əsasları (Aşiq Ələsgərin dili əsasında) Dərs vəsaiti, Bakı, Elm və Təhsil, Bakı, 2017, 112 s.
8. Hüseynova H. Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili və üslubu. Bakı, "Elm", 2008, 504 s.
9. Hüseynova M. Aşiq və el şairlərinin üslubi sintaksisi. Bakı, Xəzər nəşriyyatı, 2017.
10. Hüseynova M. XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşiq və el şairlərinin əsərlərinin linqvistik təhlili. Bakı, "Avropa", 2018, 420 s.
11. Hüseynova M. Müasir Azərbaycan dili: aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri. Bakı, "Avropa", 2018, 424 s.
12. Qafarova S. Azərbaycan xalq şeirində bədii üslub. Bakı, Mütərcim, 2006, 161 s.
13. Mustafayeva Q. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Elm, 2010, 392 s.
14. Süleymanova İ. Frazeologiya üslubi imkanları. Bakı, Elm, 2013, 300 s.

İngilis dilində:

15. Bradford R. Stylistics. The New Critical Idiom. Routledge, London and New York, 2013, 207 p.
16. Simpson P. Stylistics. A Resource Book for Students. 2-nd edition. 2014, Routledge, 332 p.
17. Valiyeva N.Ch. Theoretical Issues of Stylistic Lexicology. Baku, State Publishing House, Baku, 2014, 185 p.
18. Valiyeva N.Ch. Communicative-Pragmatic Paradigm of English Lexicology. Science and Education, Baku, 2014, 288 p.
19. Valiyeva N.Ch. Introductory Course to the English Stylistics. Baku: Science and Education, 2018, 440 p.
20. Valiyeva N.Ch. Synergetics of the Language, National Consciousness and Culture. Germany, Saarbrücken, Lambert Academic Publishing (LAP), 2018, 227 p.
21. Valiyeva N.Ch. Comparative Typology of the Modern English, Russian and Azerbaijani. Serbia: Total Trade International d.o.o. SZGR Jovan Antic, Belgrade, Serbia, June, 2019, 470 p.
22. Valiyeva N.Ch. A Paradigm of Contrastive Lexicology of the English and Azerbaijani Languages, Baku, Science and Education, 2019, 416 p.
23. Valiyeva N.Ch. An Introduction to the History of Global English. Baku: Science and Education. 2020, 672 p.

Rus dilində:

24. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Итертекстуальность. Лингвистическое наследие XX века, Либроком, 2010, 448 с.
25. Байдикова Н., Слюсарь О. Стилистика английского языка. Москва, Изд-во Юрайт, 2020, 260 с.
26. Знаменская Т.А. Стилистика английского языка, Основы курса, Изд-е 4-ое, М., Ком.книга, 2008, 224 с.
27. Шаховский В.И. Стилистика английского языка. Москва, Либроком, 2008, 2013, 232 с.
28. Шушарина Г.А. Стилистика английского языка. Комсомольск-на-Амуре, Концепт, 2010, 100 с.

MÜNDƏRİCAT

İzahat vərəqəsi	3
İntizamın strukturu və məzmunu	7
Proqramın məzmunu	11
Məsləhət görülən əsas ədəbiyyat	25
Tövsiyə olunan əlavə ədəbiyyat	25